

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 331.34: 304.36: 316.343(477)"193"

ДІЯЛЬНІСТЬ КАС ВЗАЄМОДОПОМОГИ КОЛГОСПНОГО СЕЛЯНСТВА В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В 30-х рр. ХХ ст.

Сергій Білан (Київ)

У статті здійснено спробу дослідити специфіку діяльності кас громадської взаємодопомоги колективізованого селянства УРСР, а також розкрити еволюційні форми їхнього розвитку та взаємовідносин з різними гілками радянських органів влади у сфері соціального забезпечення сільського населення впродовж у 30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: українське селянство, соціальне забезпечення, радянське суспільство.

В статье предпринята попытка исследовать специфику деятельности касс общественной взаимопомощи коллективизированного крестьянства УССР, а также раскрыть эволюционные формы их развития и взаимоотношений с разными ветвями советских органов власти в сфере социального обеспечения сельского населения на протяжении 30-х гг.

Ключевые слова: украинское крестьянство, социальное обеспечение, советское общество.

This article is to explore the specifics of public mutual funds collectivized peasantry of the USSR, and reveal evolutionary forms of development and relationships with the various branches of the Soviet authorities in the field of social security for the rural population in the 30-ies of XX century.

Keywords: Ukrainian peasantry, social security, Soviet society.

Постановка проблеми. Реформування економічних відносин в Україні супроводжується появою підприємств різних форм власності, на яких працюють наймані робітники, а система їхнього соціального захисту потребує постійної модернізації, особливо в приватному, кооперативному, акціонерному секторах економіки, де відсутні профспілкові організації та інші громадські організації.

Соціальна проблематика була й залишається актуальною для вітчизняної історичної науки, оскільки десятиліттями історія соціальних відносин в Україні досліджувалася переважно в контексті теорії класової боротьби та “соціалістичних експериментів” радянської влади. Реалії повсякденного життя українських селян залишалися поза увагою дослідників, які свідомо уникали дискусійних проблем і негативних явищ, а тому тематика соціального забезпечення стала “білою плямою” в українській історіографії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам становлення системи соціального забезпечення в УРСР у 30-х рр. ХХ ст. присвячені праці таких дослідників, як Л. Брусилівський, Є. Лишков, Г. Покорний, М. Семашко, В. Слобожанін, І. Рибак, М. Чепурко, В. Шарпаций та ін. У цих працях висвітлено певні аспекти, що стосується повсякденного життя та турбот українських селян. Проте, актуальність вивчення та подальшої розробки цієї науково-історичної проблеми зумовлена сучасними соціальними реформами, з’ясуванням ролі державних структур та місцевого, у тому числі й громадського самоврядування, у процесі оптимізації та дієвості організаційних форм соціального забезпечення відповідних категорій населення.

У зв'язку з цим **метою** нашої **статті** є аналіз та висвітлення особливостей діяльності кас взаємодопомоги колективізованого селянства як одного із органів системи соціального забезпечення сільського населення УСРР в умовах формування тоталітарного радянського режиму в 30-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. У 30-х рр. ХХ ст. до мережі системи соціального забезпечення сільського населення УСРР, крім сільських рад та профспілкових комітетів, уходили каси громадської взаємодопомоги колгоспів (КГВК), які беруть початок із сільських товариств взаємодопомоги (СТВ), що поступово були реорганізовані в каси взаємодопомоги колективізованого селянства (КВКС). Так, у постанові ВУЦВК та РНК УСРР від 23 серпня 1930 р. було зазначено, що "... у селах, де проведено суцільну колективізацію селянських господарств, за постановами загальних зборів членів колгоспів селянські товариства взаємодопомоги реорганізуються на каси взаємодопомоги колективізованого селянства" [1]. Тобто селянські товариства взаємодопомоги були насильно реорганізовані в каси громадської взаємодопомоги сільськогосподарської артілі й фактично ліквідовані як організації, що діяли на засадах довіри, самоврядності, взаємодопомоги та співчуття до ближнього. Поступово клієнтами КВКС, які були підпорядковані сільським радам, що мали право "зупиняти і скасувати постанови кас взаємодопомоги", фактично стали всі колгоспники, а також селяни-одноосібники, котрі сплачували "передбачені у статуті членські внески" [2].

КГВК були громадськими кредитними установами, які створювались на добровільних засадах й акумулювали кошти громадян для надання їм матеріальної допомоги. Каси створювались при профспілкових організаціях сільськогосподарських підприємств для членів профспілки, а в сільськогосподарських артілях – для колгоспників. Крім того, каси організовувались як сільськогосподарські об'єднання для спільного використання землі, реманенту, робочої худоби, добування каменю, піску тощо на зразок колективних господарств. Вони зробили значний економічний внесок у колгоспне будівництво, передаючи у власність колгоспів свої натурально-грошові фонди. Проте, КГВК виявились малоефективними, і реалізацією соціальних послуг фактично займалися сільські ради, які розглядали заяви та справи про надання пенсій, приймали скарги селян, наглядали за дотриманням законів про соціальне забезпечення відповідних категорій сільського населення та за рахунок місцевого бюджету надавали різну матеріальну допомогу, фінансували навчання інвалідів, а також дбали про родини червоноармійців та військовослужбовців.

В інструкції НКЗС УСРР та Укрколгоспцентру "Про порядок реорганізації селянських товариств взаємодопомоги на каси взаємодопомоги колгоспного селянства в селах, де проведено суцільну колективізацію" від 1 грудня 1930 р. було рекомендовано здійснити її протягом року й задіяти КВКС як суспільно-політичне знаряддя впливу, забезпечуючи здійснення колективізації та розкуркулення. "Ніхто не заперечуватиме того, – підкреслював голова НКЗС Г. Покорний, – що КВКС у свій час відіграли велику роль, допомагаючи наймитсько-бідняцьким і середняцьким верствам селянства, будучи за потужне знаряддя в боротьбі проти економічної залежності бідноти від куркулів та допомагаючи розвиткові суцільної колективізації і ліквідації на цій основі куркульства як класу. Для підтвердження цих фактів досить навести такі цифри – лише за останні 5 років ними видано понад 25 млн. карбованців, котрі були використані як матеріальні засоби колективізації 870 тис. господарств" [3].

1 грудня 1930 р. НКЗС, Наркомзем УСРР та Укрколгоспцентр затвердили зразковий статут каси взаємодопомоги колективізованого селянства, відповідно до якого у зв'язку із масовим створенням колгоспів вони повинні були створюватись у кожній сільськогосподарській артілі. Формування коштів КВКС відбувалося за рахунок членських внесків і колективних господарств, а витрати розподілялися таким чином: у випадках тимчасової непрацездатності – 20 %, утримання осіб поважного віку – 20 %, медично-курортне лікування – 20 %, допомога матері-селянці – 20 % [4].

13 червня 1931 р. ВУЦВК і РНК УСРР ухвалили постанову "Про реорганізацію селянських товариств взаємодопомоги в селах, де проведено суцільну колективізацію", а 18 червня 1932 р. вийшла постанова "Про каси громадської взаємодопомоги колгоспів", які надавали колгоспникам довгострокові і короткострокові позички. Зокрема, Вільшанська каса взаємодопомоги колгоспів Харківського району весною 1932 р. виділила

1500 крб. на організацію дитячих ясел, 500 пудів зерна на громадське харчування та надала натурально-грошової допомоги на суму 10 тис. крб. [5].

Для поповнення фонду кас громадської взаємодопомоги колгоспів гроші відчисляли не лише з доходу колгоспів, а й із заробітку колгоспників, які займалися міжсезонними роботами – так званих “відхідників” – селян, котрі “відійшли” на заробітки та з яких стягували податкові відрахування до колгоспної каси. За Статутом сільськогосподарської артілі, ухваленим РНК УСРР у березні 1930 р., відхідники повинні були вносити до громадських фондів колгоспів від 3 до 10 % прибутків, а насправді в деяких областях вони сплачували від 25 до 60 % заробітку від промислу поза межами колгоспу [6]. Так, уже згадана Вільшанська каса взаємодопомоги колгоспів Харківського району в березні 1934 р. налічувала 1400 членів, за рахунок внесків яких вона утримувала дитячі ясла та надавала селянам кредити на придбання худоби, яка загинула під час Голодомору 1932 – 1933 рр. [7].

Зміна виробничих взаємостосунків у галузі сільського господарства, яка була викликана формуванням колгоспно-радгоспної системи, змінила й рівень матеріального стану господарств, які ввійшли до колгоспів, а тому й виробничі інтереси колгоспників могли реалізовуватися лише в колективних господарствах, де вони активно працювали. Проте, КГВК обслуговували всіх селян, за винятком куркулів, а колгоспи зосереджувалися тільки на колгоспниках. Так, для формування фонду кас громадської взаємодопомоги колгоспів було встановлено такі членські внески: з прибутків колгоспника за відпрацьовані трудові – 1,5 %, не усуспільненої частини господарства колгоспника – 2,5 %, одноосібних господарств, які належали до кас, – 25 % [8]. Вступні внески селяни сплачували персонально, а розмір членських внесків установлювали загальні збори членів колгоспу. Методика наповнення КГВК членськими внесками була прозорою, але в умовах хлібозаготівельних кампаній безперспективною.

Каси формували відповідний план поквартального стягнення внесків, фіксуючи надходження в трудовій книжці колгоспника, а одноосібникам видавали квитанції. Питома вага членських внесків у фінансах кас взаємодопомоги 1933 р. становила 44 %, тобто майже половину надходжень. Колгоспи відраховували до кас лише 1 % від суми валового доходу, хоча траплялися й випадки, коли їхні надходження залежно від господарських можливостей та активності керівництва каси становили й 5 % відрахувань. Однак, видані ними позики своєчасно не поверталися, оскільки для повноцінної роботи КГВК бракувало коштів, тому вони, будучи громадськими організаціями колгоспів, удавалися до такої форми самозабезпечення, як “громадський засів” – пошук альтернативних натурально-грошових джерел фінансування, зокрема заснування різних майстерень тощо.

Фінансова діяльність КГВК була спрямована на матеріальну підтримку “усуспільнених закладів” (їдалень, клубів, лікарень та ін.), а також надання соціальних послуг конкретним членам кас, від збалансованості яких, на думку державно-партійного керівництва, залежало організаційно-господарське зміцнення колгоспів. Так, Г. Покорний наголошував, що “організація допомоги окремим членам кас повинна бути цілком пов’язана із зміцненням та піднесенням трудової дисципліни в колгоспі, ця допомога має стимулювати організацію праці в колгоспі й застосування соціалістичних методів праці. Даючи перевагу ударникам й ударницям, каси повинні позбавляти права на допомогу ледарів та рвачів, які дезорганізують колгоспне будівництво, ллють воду на млин ворогів колгоспного руху” [9]. Однак, крім того, що система матеріального і морального заохочення селянства в 30-х рр. ХХ ст. не була позбавлена класово-політичного забарвлення, вона ще й залежала від його трудової активності й кількості зароблених трудовнів у колгоспі. Фактично принцип оплати праці колгоспників на трудовні, запроваджений 1931 р., виявився малоефективним, оскільки їхній грошовий та натуральний еквівалент залежали від наявності хліба, врожаю, матеріально-технічної бази колгоспу, кількості працездатних колгоспників, і саме тому в колгоспах відрізнявся рівень оплати праці, а отже, і можливості соціального забезпечення через КГВК.

Колгоспники не одержували грошової та натуральної винагороди за зароблені трудовні, тому не мали можливості сплачувати внески в КГВК. Так, у доповідній записці уповноваженого Центральної держкомісії з визначення врожайності при РНК СРСР І. Пивоварова в ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У підкреслювалося, що

“перевіркою органів ОДПУ деяких сіл і районів Дніпропетровської області виявлено, що від недоїдання страждає й виробничо-колгоспний актив, який має 300 – 900 вироблених трудовнів” [10]. У доповідній записці від 16 серпня 1933 р. голова Наркомзему УСРР, аналізуючи стан колгоспів, інформував ЦК ВКП(б) про “...зухвале ставлення колгоспної адміністрації та працівників сільських рад до рядової колгоспної маси..., якій зазвичай навіть законних авансів на трудовні не видавали” [11].

Унаслідок засухи 1934 р. близько 75 % колгоспів УСРР не змогли видати колгоспникам натураванси за зароблені трудовні, оскільки весь хліб було здано на виконання хлібозаготівельного плану. Максимальна видача зерна на трудовень у колгоспах УРСР у 1933 – 1939 рр. сягнула 11 кг, але її змогли нарахувати та видати за весь період лише 2,5 % колгоспів [12]. Отже, незважаючи на те, що трудовні вважали мірилом добробуту, трудової активності й виявом соціальної свідомості селян, насправді система оплати праці в колгоспах на трудовні виявилася модернізованим соціально-економічним інститутом кріпацтва.

Система й практика розподілу результатів праці на трудовні, яка функціонувала в 30-х рр. ХХ ст., поступово перестала бути суто економічною проблемою, набуваючи ознак соціальної катастрофи, оскільки непрацездатним членам колгоспу, тобто підліткам і селянам похилого віку, хліб взагалі не видавали. Водночас ще 1 липня 1929 р., тобто напередодні початку масової колективізації, уряд переглянув норми пенсій для пенсіонерів, які працювали у колгоспах, зменшуючи її залежно від заробітку та кількості зароблених трудовнів. 30 квітня 1931 р. НКСЗ УСРР уніс доповнення до цієї постанови, які надавали можливість зберігати пенсію членам сільськогосподарських колективів незалежно від їхнього сімейного та особистого прибутку, але обмежували право селян на пенсійне забезпечення. Так, їм заборонялося видавати пенсію, якщо селянське господарство мало 165 крб. прибутку на 2 особи, а 225 крб. – на 5 і більше. У 1932 – 1934 рр. пенсійне забезпечення сільських пенсіонерів фактично призупинилося й багато з них померли від голоду.

Запроваджуючи систему кас громадської взаємодопомоги колгоспників, їхні організатори намагалися використати ці громадські об’єднання для виховання селян та зміцнення соціалістичного ладу в українському селі, однак за браком коштів, вони не могли підтримати ударників, які мали багато вироблених трудовнів, але намагалася впливати на ледарів, змінити їхню психологію та ставлення до праці. Так, начальник Диканської МТС Харківської області писав: “Чи можна було сподіватися раніше, що навесні, на перший день Пасхи, селянин, а особливо селянки, вийдуть працювати в поле, а цього року на Пасху не лише не було жодного прогулу у всіх колгоспах, а, навпаки, кількість виходів перевищила денні наряди” [13]. КГВК більшості колгоспів вели активну роботу щодо ущільнення робочого дня, перевиконання норм виробітку, зі спізненнями на роботу.

КГВК взаємодіяли не лише із сільськими радами, а й правліннями колгоспів. Разом вони займалися працевлаштуванням, навчанням і перекваліфікацією колгоспників пенсійного віку, створюючи майстерні з ремонту взуття, одягу, різного хатнього, побутового приладдя. До їхніх обов’язків також належала організація громадського харчування на полі для забезпечення продуктивності сільськогосподарської праці, але в період Голодомору 1932 – 1933 рр. та у перші постголодоморні роки вони не могли забезпечити навіть елементарне харчування колгоспників.

Функціонування КГВК у 1932 – 1933 рр. фактично призупинилося, оскільки хліб масово вилучали, а продукція сільського господарства обкладалася різними видами податків, відрахувань, позик у фонд індустріалізації тощо. Колгоспи не займалися розподілом вирощеної продукції. Філії Держбанку самовільно списували з банківських рахунків колгоспів погашення заборгованості, мобілізації коштів, а сільські ради штрафували колгоспників за невиконання хлібозаготівельних планів. Колгоспи просто не мали можливості відраховувати в КГВК кошти й продукти. Насіннева допомога витрачалася тільки за призначенням, а продовольча – для підтримки тих категорій колгоспників, які працювали на фермах або в полі, хоча більше двох третин не з’являлося на роботу. Так, за постановою РНК СРСР від 21 червня 1932 р. 10 районів Київської, 7 районів Харківської, 5 – Дніпропетровської, 11 – Вінницької областей одержали 140000 пудів хліба, 85 % якого відводилося на “ліквідацію гострого продовольчого становища”, а

15 % “повинні були використати для допомоги селам в інших районах, що перебувають у найбільш тяжкому стані” [14]. Продовольчу допомогу повинні були розподілити між господарствами, які спеціалізувалися на вирощуванні цукрових буряків.

Навесні 1933 р. харчова допомога, розподілом якої займалися Наркомат охорони здоров'я та Наркомат постачання УСРР, Червоний Хрест і партійні органи, надавалася дітям та деяким категоріям колгоспників, але лише у випадках дистрофії, опухання та виснаження. Голодних дітей, яких в областях УСРР у 1932 – 1933 рр. налічувалося сотні тисяч, батьки відвозили до міст, віддавали до інтернатів, дитячих будинків, збільшуючи таким чином кількість безпритульних. Так, на початку березня 1933 р. лише в 42 районах Київської області було виявлено понад 112 тис. дітей, які голодували [15]. 28 лютого 1933 р. голова облвиконкому Дніпропетровської області інформував ЦК ЦП(б)У, що в її південній частині найбільш від голоду потерпають діти, зокрема матеріальної допомоги потребували 70 тис. дітей ясельного віку, 250 тис. – дошкільного віку, 50 тис. – учнів загальноосвітньої школи, а також 300 тис. – колгоспників [16]. На початку 1934 р. в ході спеціальної спільної операції Наркомату охорони здоров'я та Наркомату постачання УСРР, ЦК Українського Червоного Хреста, а також дитячих закладів удалося знайти та оформити до сезонних ясел 114 тис. дітей у Харківській, 128 тис. – Київській, 133 тис. – Одеській, 26 тис. – Вінницькій, 30 тис. – Донецькій областях [17]. Участь Наркомату соціального забезпечення УСРР виявилася найменш ефективною, особливо в сільській місцевості, де також з'явилися десятки тисяч безпритульних дітей, батьки яких померли від голоду, смертність перевищувала народжуваність, а отже прагнення КГВК надати реальну й вчасну допомогу матері-селянці, жінці-колгоспниці або одноосібниці під час вагітності й після, залишались тільки нездійсненим бажанням, безглуздо лунали і їхні заклики про надання соціальної допомоги колгоспникам у разі захворювання або травмування, тому що вони мільйонами хворіли й масово помирали.

За офіційною статистикою станом на 1 жовтня 1934 р., в УСРР діяли 16204 каси громадської взаємодопомоги, які охопили 2,4 млн. осіб, а на соціально-культурні потреби колгоспників пересічно витрачалося 3,5 % валового доходу сільськогосподарських артлій [18], тобто за шість років існування їхні витрати вирости майже в 4 рази. Однак, запровадження карткової системи розподілу продовольчих і деяких промислових товарів, скасування централізованого постачання установ соціально-культурного спрямування, організація хлібозаготівельних кампаній створювали несприятливу ситуацію для діяльності сільських органів соціального забезпечення, оскільки на них лягав основний тягар відповідальності й організації допомоги різним категоріям сільського населення.

Реальна ситуація в українському селі першої половини 30-х рр. ХХ ст. була катастрофічною й потребувала не профілактичних заходів, а системного подолання причин – скасування політики хлібозаготівлі за принципом жорстокої продрозкладки, заборони насильницької колективізації, унеможливлення податкового пресу селян, надання термінової й комплексної соціально-медичної допомоги. Від голоду та недоїдання, спричиненого хлібозаготівельними кампаніями, потерпали всі селяни – колгоспники, одноосібники, ударники, переможці соціалістичного змагання. Так, у листі голови Бригадирівської сільської ради повідомлялося, що “стан з харчуванням у колгоспах під загрозою, особливо в комуні “Червоний фронтвик”. Станом на 5 червня захворіло від недоїдання близько 40 душ та близько 100 душ вже слабих, які не можуть працювати, є випадки смертей ударників та кращих комунарів” [19]. Колгоспники зверталися по допомогу до сільських рад, керівництва колгоспів, уряду, але нехтували органами громадської допомоги, хоча організатори КГВК, використовуючи членські внески та економічні можливості колективних господарств, намагалися сформувати в українському селі нову систему соціального забезпечення, яка надавала матеріальну допомогу в разі втрати працездатності, утримання інвалідів, осіб літнього віку.

У 1934 – 1935 рр. фонди КГВК в основному були використані на будівництво об'єктів громадського користування (клубів, шкіл, будинків культури, лікарень, амбулаторій), а персональна соціальна допомога була дуже обмеженою та мізерною. Однією з основних категорій сільського населення, на яку була спрямована персональна соціальна допомога в

ці роки, стали родини червоноармійців. Зокрема, народний комісар соціального забезпечення Г. Покорний, виступаючи на всіх нарадах, підкреслював: “Каси повинні дбати про те, щоб допомогти родині червоноармійця придбати худобу для власних потреб, дружина червоноармійця в першу чергу була зарахована на роботу в колгоспі, а її дитина була влаштована дитячі ясла тощо” [20].

16 травня 1935 р. президія ЦВК УСРР видала постанову “Про стан соціального забезпечення в Україні”, заслухавши доповідь керівника НКСЗ УСРР І. Слинька, який засвідчив збільшення соціальних витрат у 2,7 раз та надання допомоги 500 тис. осіб. Однак, вищий законодавчий орган республіки виокремив причини малоефективної роботи НКСЗ: надання переваги бюрократично-канцелярським методам, недостатнє залучення та використання можливостей громадських організацій, “засмічення інвалідної кооперації спекулятивними, класово ворожими елементами” та незадовільне керівництво системою соціального забезпечення з боку облвиконкомів [21]. За постановою передбачалося створення постійних бригад з питань соціальної допомоги при обласних відділах охорони здоров’я, які повинні були очолити кращі голови сільських рад та різні активісти. У великих містах для подолання жебрацтва та “інших залишків соціальних аномалій” створювалися трудові колонії закритого типу для “трудового перевиховання соціально-аномаліків”. Зокрема, привертає увагу акцент на роботі із “залишками соціальної аномалії”, яка передбачала усунення катастрофічних наслідків голоду, розкуркулення, масових репресій, що супроводжувалися епідемічними захворюваннями серед населення, дитячою безпритульністю, жебрацтвом, проституцією тощо.

2 вересня 1937 р. ЦВК та РНК УСРР внесли зміни до Кодексу законів про сім’ю, опіку й про акти громадянського стану, які обмежували функції й права радянських органів влади. Центральну опікунську раду при НКСЗ ліквідували, залишивши за наркоматом право на перевірку та облік майна підопічних, а також підготовку різних інструкцій.

Висновки. Отже, реорганізація системи соціального забезпечення в Україні в 30-х рр. ХХ ст. відбувалася в умовах радикального перетворення соціально-економічних відносин і принципів управління промисловістю й сільським господарством. Політико-економічна доктрина соціалістичної реконструкції, яку почали запроваджувати форсованими темпами наприкінці 1929 р., спонукала державні інститути влади переглянути концепцію та особливо обсяги фінансових витрат, вишукуючи можливості їхнього економічного використання, а також засоби для внутрішньої мобілізації коштів. Однак, незважаючи на всі спроби та заходи уряду, одним із найгостріших питань сільського населення в 30-х рр. ХХ ст. залишалася соціальна проблема.

Актуальними напрямками подальшої розробки окресленої проблеми є вивчення основних етапів становлення й функціонування системи соціального забезпечення сільського населення України та ретроспективний аналіз її організаційних форм.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова ВУЦВК і РНК УСРР “Про реорганізацію селянських товариств взаємодопомоги у селах, де проведено суцільну колективізацію” // Збірник законів УСРР. – 1930. – № 19. – Арк. 193.
2. ЦДАВО України. – Ф. Р-2. – Оп. 7. – Од. зб.51. – Арк. 42.
3. ЦДАВО України. – Ф. Р-27. – Оп. 14. – Од. зб.118. – Арк.7, 118.
4. ЦДАВО України. – Ф. 559. – Оп. 1. – Од. зб. 3015. – Арк. 16.
5. Покорний Г.М. Каси громадської взаємодопомоги колгоспів // Вісті ВУЦВК. – 1934. – 14 березня. – С. 2.
6. ЦА ФСБ РФ. – Ф. 3. – Оп. 4. – Од. зб. 307. – Арк. 303.
7. Покорний Г.М. Каси громадської взаємодопомоги колгоспів // Вісті ВУЦВК. – 1934. – 14 березня. – С. 3.
8. ЦДАВО України. – Ф. Р-27. – Оп. 14. – Од. зб.118. – Арк.7, 118.
9. Покорний Г.М. Каси громадської взаємодопомоги колгоспів // Вісті ВУЦВК. – 1934. – 14 березня. – С. 4.
10. ДАРФ. – Ф. 5446. – Оп. 82. – Од. зб. 28. – Арк. 42.
11. ЦДАВО України. – Ф. Р-27. – Оп. 14. – Од. зб.63. – Арк. 25.
12. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Ч. IV. – Од. зб.6486. – Арк. 97.
13. Комуністична партія – організатор здійснення лєнінської національної політики

на Україні / О.Т. Юрченко, П.П. Бачинський, І.П. Кожукало та ін. ; Г.М. Мултих, Ю.В. Бабко (заг. ред.); Інститут історії партії ЦК КП України. – К: Політвидав України, 1972. – С. 278.

14. Голод 1932-1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів: Збірник документів / керівник і упорядник Р.Я. Пиріг. – К.: Політвидав України, 1990. – С. 187.

15. ЦДАГО України . – Ф. 1. – Оп. 20. – Ч. III. – Од. зб. 6276. – Арк. 19.

16. ЦДАГО України . – Ф. 1. – Оп. 20. – Ч. III. – Од. зб. 6277. – Арк. 31.

17. ЦДАГО України . – Ф. 1. – Оп. 20. – Ч. IV. – Од. зб. 6571. – Арк. 189.

18. Колгоспи УРСР у другій п'ятирічці (за даними річних звітів колгоспів). – К.: Держколгоспвидав, 1940. – С. 109.

19. Коллективизация сельского хозяйства в СССР: пути, формы, достижения. Краткий очерк истории / М.А. Вылцан, В.П. Данилов, В.В. Кабанов, Ю.А. Мошков. – М.: Колос, 1982. – С. 127.

20. Покорный Г. Большевицкая забота о колхозниках // Социалистическая реконструкция сельского хозяйства. – 1934. – № 5. – С. 29.

21. Шарпаций В.Г. Соціальне забезпечення в УРСР (20-30-ті роки ХХ ст.). – К.: Ніка-Центр, 2006. – С. 150.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Білан Сергій Олексійович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії і політології Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: історія українського селянства 20-30-х років ХХ століття.

УДК 477.4 (18-19): 338.3.002.2

РАЗДЕЛЕНИЕ ТРУДА И СТРУКТУРА ЗАНЯТОСТИ СЕЛЬСКОГО И ГОРОДСКОГО НАСЕЛЕНИЯ ХЕРСОНСКОЙ ГУБЕРНИИ В КОНЦЕ XIX в.

Ярослав БОЙКО (Черкаси),

Павел ВЕРЕЩАГИН (Гомель)

У статті розглядаються джерела формування ринку робочої сили Херсонської губернії, визначається міра його впливу на розвиток її продуктивних сил у другій половині XIX ст. Розкривається територіальне розміщення трудових ресурсів, визначається питома вага зайнятого населення, що проживало в містах та сільській місцевості губернії. Висвітлюється розподіл праці та структура зайнятості економічно активного населення, наводяться дані, що свідчать про міру участі східнослов'янських етносів у суспільному виробництві Херсонської губернії наприкінці XIX ст.

Ключові слова: розподіл праці, структура зайнятості населення, розміщення зайнятого населення, трудові ресурси, ринок робочої сили, суспільне виробництво, східні слов'яни.

В статье рассматриваются источники формирования рынка рабочей силы Херсонской губернии, определяется степень его влияния на развитие ее производительных сил во второй половине XIX в. Раскрывается территориальное размещение трудовых ресурсов, определяется удельный вес занятого населения, проживавшего в городах и сельской местности губернии. Освещается разделение труда и структура занятости экономически активного населения, приводятся статистические данные, указывающие на степень участия восточных славян в общественном воспроизводстве Херсонской губернии в конце XIX в.